

Însemnări privind epoca lui Vlad Țepeș

1. PREMISELE ECONOMICE (I)

RADU CONSTANTINESCU

Deși explorată cu insistență, istoria celui de al XV-lea veac cuprinde încă destule zone nelămurite. Am întreprins, de aceea, la rîndul nostru, o încercare de reconstituire a istoriei Țării Românești în epoca lui Vlad Țepeș, mai exact între anii 1435 și 1462. Primele două părți ale acestei încercări au apărut deja, în limba franceză, în 1978¹. Le adăugăm acum alte două serii de însemnări, fără pretenția de a epuiza subiectul, magistral tratat în ultima vreme de către Șt. Andreescu și N. Stoicescu, care ne-au oferit, în 1976, două admirabile monografii, precum și de către mulți alți istorici și literați². În prima parte a acestor însemnări vom vorbi despre premisele economice ale politicii externe muntene în anii 1435—1462, iar în cealaltă, despre raporturile Țării Românești cu Transilvania între 1456 și 1462.

¹ *Quelques observations sur l'époque de Vlad Țepeș*, „Revue Roumaine d'Histoire“, 17 (1978), 25—39, 313—326. La p. 313 s-a tipărit, din greșeală, „Georges Csopor“, în loc de „Pierre II“. Bibliografia citată pentru istoria militară a anilor 1443—1444 urmează să fie completată cu următoarele titluri: H. Inalcik, *Pitanie Segedinskog mira i kriza turske države (1444)*, „Prilozi za Orijentalnu Filologiju“, 12—13 (1965), 269—306; D. Mijatev, *Pohodät na Vladislav III i Jan Hunyadi v Bălgarija prez 1443 g. spored edin ungarski izvor ot XVIII vek*, „Voenno-Istoričeski Sbornik“, 38 (1968), 5, 32—43; I. Dujčev, *Meždunarodnoto položenie v evropejskija jugo-iztok v navečerieto na Varnenskata bitka ot 1444 g.*, Sofia, 1969; Șt. T. Nedev, *Za pochoda na polsko-ungarskija kral Vladislav III Jagelo v našite zemi prez 1443—1444 g.*, „Izvestija na Voenno-Istoričesko Družestvo“, 10 (1970), 80—96 și „Voenno-Istoričeski Sbornik“, 41 (1972), 120—132.

² Amintim, cu acest prilej, că reputatul medievist Fr. Pall a adus critici oarecum vehemente notelor noastre, într-un articol publicat de aceeași „Revue Roumaine d'Histoire“, sub titlul *Encore une fois sur l'action de Ianco de Hunedoara (Hunyadi) en Valachie pendant l'année 1447*, nr. 17 (1978), 743—753. El aduce trei obiecții principale, în sensul (1) menținerii — fără argumente noi, însă — a datei propuse de el mai demult (1448) pentru o scrisoare a lui Ioan Vitez, datată, totuși, de autorul ei în 1447 (mai nou, pentru acest personaj, vezi E. Fügedi, *A XV. századi magyar püspökök*, „Történelmi Szemle“, 8 (1965), 477—498 și I. Kapitanfi, *Tursko i Ugarsko u poslednjim godinama carstva*, „Zbornik Radova Vizantološkog Instituta“, 18 (1978), 213—225, care pregătește și o nouă ediție a corespondenței lui Vitez); (2) neverosimilității unei campanii a lui Hunyadi în Țara Românească între 3 și 25 octombrie 1446; argumentele lui Pall sînt de natură logică, fără a fi stringente însă; oricum, această campanie este atestată de către contemporanii ei Thuróczy, Chalcocondylas și Długosz; (3) identificării lui „quondam Vlad waywoda“ menționat ca atare la 10 noiembrie 1447 cu Vlad Dracul, iar nu cu Vlad Țepeș; într-adevăr, „quondam“ se traduce prin „fost“ în cazul că precede un atribut și prin „răposatul“ dacă îi urmează un nume propriu; indiferent de acest considerent însă, domnia lui Țepeș în 1447 este atestată de documentul DRH B I nr. 84, lucru recunoscut, cu alt prilej, chiar de Pall. Cît privește critica unor contradicții în cronologia propusă de noi pentru anii 1443—1444, ea se datorează neînțelegerii textului nostru de către Pall, care n-a observat că data 6 martie 1443 nu are nici o legătură cu cea a documentului nedat discutat și nici că între datele de 13 iunie și 2—3 iulie 1444 nu este nici o contradicție, întrucît prima se referă la pacea de la Szeged, iar cealaltă la închinarea Țării Românești față de turci.

Toți istoricii noștri, începînd cu precursorii Șincai și Florian Aaron și sfîrșind cu cei mai noi contemporani, atunci cînd au abordat tratarea epocii lui Vlad Țepeș, au trebuit să pornească de la binecunoscutele pamflete germane care, deși pătimase și părtinitoare, nu pot fi ocolite, întrucît ele rămîn cele mai circumstanțiate narațiuni istorice asupra vremii de care ne ocupăm. Îndeobște, faptele și datele înfățișate acolo sînt acceptate, cu atît mai mult cu cît, în linii mari, puținele documente interne și cronicile le confirmă.

Documentele interne înseși se remarcă prin originalitatea absolută a orientării lor sociale, lucru care nu a fost pînă acum evidențiat îndeajuns: într-adevăr, ele par să aducă o mărturie netă în sensul renunțării de către domnie la sprijinirea necondiționată a mării proprietății privilegiate eclesiastice și boierești, precum și în cel al recrutării de aderenți în sinul unor grupuri sociale mai modeste, de țărani liberi și de orașeni, ori, măcar, de negustori semi-urbani. Relativa sărăcie a acestor surse nu ne îngăduie, deocamdată, să fim mai răspicat. Oricum, a căuta în asemenea orientare socială cheia originalității politicii interne și externe a lui Vlad vodă — originalitate pe care nu s-a gîndit nimeni s-o conteste —, ni se pare un lucru ce merită să fie încercat.

Pentru moment însă, ne vom mulțumi să căutăm o asemenea cheie în conjunctura economică a anilor critici 1451—1463, pe de o parte, iar pe de alta, în monumentele juridice elaborate și introduse în uzul Țării Românești și Transilvaniei în aceeași epocă. Ne îndeamnă îndeajuns s-o facem anecdotele săsești de care am vorbit și insistența lor asupra raporturilor economice și juridice, raporturi prea puțin, ori chiar deloc cercetate pînă acum.

La mijlocul veacului al XV-lea, Țara Românească alcătua un vast teritoriu agrar, practic lipsit de centre urbane însemnate și cu o populație inegal distribuită. Economia țării era încă, în chip precumpănitor, una închisă și autarhică, de tip patriarhal. Aparent, sistemul feudal constituia încă o excepție, rămînînd exterior raporturilor economice fundamentale, ce erau cele ale obștii teritoriale. De fapt, însă, aceste raporturi feudale erau întemeiate pe legăturile nemijlocite dintre frunțașii teritoriali și domnia centralizată, legături moștenite din veacurile precedente și a căror preistorie o ignorăm. De regulă, atunci cînd asemenea legături erau, dintr-un motiv sau altul, mai intense, numele frunțașilor teritoriali apar între cele ale nobilimii de curte (boieri, vlastelini), alături ei intitulîndu-se cnezi sau bani, mai cu seamă în regiunile periferice. Pentru cîrmuitorii regatului de la miazănoapte, ei se aflau, cu toții, la același numitor voievodal, cu înțelesul dat acestui cuvînt în Transilvania, adică frunțași teritoriali fără un statut politic propriu în cadrul ierarhiei oficiale.

Efect al unei adevărate explozii demografice, colonizarea internă într-o țară acoperită încă, aproape cu totul, de vegetație abundentă (silvostepă și stepă), face practic ultimii pași în prima jumătate a secolului al XV-lea. La hotarul cu Transilvania, ea se produce, în continuare, prin roirea satelor întemeiate de o parte și de alta a cîte unui masiv muntos, urmîndu-se aceleași direcții: de la nord la sud în munții Vîlcan, Paring, Căpățîinii și Făgărașul meridional, de la sud la nord în munții Lotrului, Șurianului, Cindrelului și Făgărașul septentrional. De asemenea, pe măsură ce orașele transilvănene cresc, cu o cerere sporită de produse alimentare și o scădere a proporției populației agricole săsești, se constată o roire dinspre munte, mai ales în Făgărașul de apus și de răsărit, înspre zona de piemont, pe teritoriul agricol urban, unde se întemeiază sate românești. Participarea românilor la vastele lucrări de construcții urbane săsești din secolul al XV-lea dovedește, așijderea, că această populație majoritară atîngea deja, în vremea lui Matia Corvinul, limitele orașelor. Or, în mod tradițional, aceste sate se aflau sub oblăduirea marelui voievod al Țării Românești, de unde și intervențiile repetate ale acestuia în conflictele, ce nu puteau să lipsească, între așezările

săsești privilegiate și cele românești, de care orașenii nu se puteau priva, dar pe care nu voiau să le aducă la același numitor cu propriile lor sate³:

Or, spre deosebire de ceilalți domnitori, care-l preced și care-i urmează, Vlad Țepeș intervine, de regulă, în favoarea orașului, fie acesta muntean, fie transilvănean, lucru care nu a fost remarcat întotdeauna, de unde și nevoia pe care au simțit-o unii istorici de a oferi ipoteze cronologice și interpretări personale, pentru a împăca ideea preconcepută și sugerată de către amintitele pamflete că Țepeș ar fi prigonit pe sași, cu datele contradictorii ale pamfletelor înseși. Nu trebuie să uităm însă că aceste pamflete aveau rostul de a disculpa în fața întregii Europe pe cei care, călcând alianța antiotomană cu Țepeș vodă, pactizaseră cu Poarta și ajunseseră la o înțelegere cu Radu cel Frumos, voievodul acceptat de turci. Tocmai de aceea, se întocmiseră adevărate rechizitorii, ce strângeau laolaltă, potrivit modei vremii, cele mai diverse acuzații, de obicei contradictorii și care se refereau la acțiuni foarte deosebite între ele. Ajunge să ne gândim la memoriile compilate de Jehan Petit în apărarea asasinului ducelui de Orléans, Jehan sans Peur, în 1408, pentru a justifica tiranicidul, și de către episcopul Pierre Cauchon împotriva Ioanei d'Arc în 1431. Or, tipărite după 1456, aceste pamflete au fost interpretate ca semnificând o atitudine unică, antisăsească și anti-europeană, în vreme ce, dimpotrivă, faptele incriminate, răstălmăcite de pamfletarul Johann Reudel, exprimau o aliniere necondiționată la alianța antiotomană și la interesele negoțului internațional al orașelor săsești.

Rostul intervențiilor peste munte ale lui Vlad vodă fusese însă unul economic. Într-adevăr, el urmărise în primul rînd să obțină avantaje economice pentru propriii săi negustori munteni, din categoria „săracilor“, adică a detailiștilor de mărfuri orientale de mare valoare, ori din cea a „boierilor“, intermediari ai unui comerț cu ridicata de produse alimentare locale.

La rîndul lor, marii negustori transilvăneni căutau să ocolească piedicile puse de către domnia munteană în călea profitului lor, prin vămi, prin interdicția de a se specula pe cursul valutar și prin piețele de desfacere prioritară obligatorie cu mercurial fix. Încercările de eludare a regulamentelor comerciale și monetare erau aspru pedepsite, potrivit tratatelor și acordurilor încheiate: or, aceste acorduri prevăzînd judecarea și pedepsirea încălcătorilor de peste munte după propria lor lege, vedem aplicîndu-se în vremea lui Vlad Țepeș și în Țara Românească asprele pedepse ale dreptului săsesc, dacă e vorba de sași și ale dreptului secuiesc, dacă e vorba de secui, iar atunci cînd se întreprind expediții de pedepsire peste munte, vinovații sînt nevoiți să sufere rigorile dreptului bizantin. Personalitatea dreptului este astfel un principiu de bază în practica juridică a epocii lui Țepeș vodă. Nu este de prisos a sublinia că nici nu putea fi vorba atunci, sau altădată, de aplicarea vreunui drept otoman, blînd de altfel la acea vreme.

Faptul că Vlad vodă pare să fi protejat chiar de la început pe negustorii săși trebuie pus pe seama bruștei schimbări a ponderii produselor orientale, de volum mic și valoare mare, în cadrul negoțului muntean. Este cert astfel că după 1453, cînd Marea Marmara devine un lac turcesc, indiferent de faptul dacă marfa exotică venea pe mare ori pe uscat, ea era oricum intermediată de negustorul supus turc, așa că cel român nu mai trebuia s-o caute la Chilia, ci putea s-o cumpere la Hirșova, la Brăila, la Siliștra, la Giurgiu și la Turnu Măgurele. Se înțelege că, într-aceste împrejurări, cînd căile de scurgere a prețioaselor mărfuri orientale se înmulțesc pe teritoriul muntenesc, domnia se va arăta hotărîtă să-și

³ Pentru situația acestor sate și orașe la sud de munte vezi considerațiile generale ale lui M. D. Matei, *Observații în legătură cu raporturile economice dintre orașele medievale și satele situate în împrejurimile acestora*, „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie“, 29 (1978), p. 365—384.

mențină avantajoasele ei privilegii, stăvilind orice încercare de ocolire a punctelor de vamă și „scară” (piață prioritară obligatorie). În schimb, ea se va arăta dispusă să colaboreze cu cei care, de dincolo de munte, căutau, la rîndul lor, să ocolească vămile prohibitive și locurile de desfacere obligatorie dezavantajoase impuse de către privilegiile Universității saxone. Aceasta lămurește, de pildă, insistența depusă pentru protejarea făgărășenilor din Șercaia și a concesionarilor satelor din apusul Țării Bîrsei. Același lucru se petrece și în Oltenia, unde conținutul citoriei Drăculeștilor de la Govora, concesionară a vămilor alpine, cu frunții satelor din Mărginimea Sibiului, în vederea unei eludări similare a regulamentelor comerciale sibiene, este sprijinită pe ascuns de către domnie și negustorii cîmpulungeni și rîmnicești, sași și români, protejați de ea. Iar atunci cînd Vlad nu face aceasta, o face un rival instalat la Brașov, în Făgăraș sau la Amnaș, motiv din care vodă trece munții, pentru a pedepsi niște oameni protejați de el pînă atunci și pe care îi va proteja și după aceea, cînd va scăpa de nedoritul rival.

Cu unele schimbări, situația se va repeta mereu, pînă tîrziu, în veacul al XVII-lea, așa cum o dovedesc destule mărturii de arhivă, din care amintim aici numai două, ambele inedite și alcătuite de către negustorii din Tîrgoviște pentru a fi trimise la Sibiu⁴.

Epoca penultimei domnii a lui Vlad Țepeș (1456—1462) se remarcă, totuși, printr-o intensificare fără precedent a fenomenelor economice de care vorbeam. Să stăruim, de aceea, mai mult asupra lor.

Mai întîi de toate, ca urmare a expansiunii demografice urbane, crește sensibil, de pe la 1400 înainte, constituind, de altfel, una din cauzele esențiale ale reluării Războiului de 100 de ani, în 1413—1415, cererea de carne și cereale în marile centre urbanizate europene. Pentru cele germane și italiene, această cerere era satisfăcută prin importul de cereale și vite din Ungaria și Transilvania⁵. Este și motivul pentru care, într-al doilea sfert al secolului al XV-lea, crește brusc cererea de vite, porci și oi la hotarul de mieznoapte al Țării Românești, concomitent cu prețurile și contrabanda, lucru de care am mai vorbit, cu alt prilej. Ponderele cărnii ardelenice și muntene în comerțul Ungariei avea să devină, cu timpul, atît de însemnată, încît la 1476 sașii se vor asocia pentru a obține, la Oradea, o scădere a vămii pe exportul de vite în Apus⁶ și vor căuta

⁴ Arh. St. Sibiu, fond Brukenthal M.B.193.5 (sec. XVII ?) și 745. 5 (sec. XVI), aceasta din urmă, pe care o reproducem mai jos, contemporană cu acel Lagerhaus- und Marktordnung din 1545 citat de I. Nistor, *Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau im 14., 15. und 16. Jh., nach Quellen dargestellt*, Gotha, 1911, p. 169 : „La ai noștri cinstiți domni de cetatea Sibiului, la toți pîrgarii buni și înțelepți. + Scris-am noi, neguțătorii din Tîrgoviște, pînă la ai noștri cinstiți și de Dumnezeu măriți, la toți domnii din cinstita cetate de Sibiu, sănătate și pace să vă trimeată Domnul Dumnedzău. De asta vă rugăm să avem slobozie deaca vom veni cu povară în cetatea domniia voastră, voi să ne luați vama și să ne țineți în cetate în trei zile, de-acii să ne sloboziți să eșim din cetate afară, în țara mării lui craiu, să ne vendem marha. Să nu ascultați domniia voastră de doi, trei boltași, ce oprescu neguțătorii și nece lu cumpără negoțul, nece i lasă să iasă afară, să-și vînză negoțul. Ci de veți face așa, să ne sloboziți să eșim, să ne vendem negoțului în țara mării lui craiu, voi să faceți carte cu jurămîntu, să ne trimiateți, noi să venim toți cu marhă multă din Țara turcească, de la Țarigrad, așa să știți, cumu vom face dobîndă cetăței întru anu de 20 de mie de florinți. Ci ne rugăm domniei voastră să intră la svatu, să ne trimeată carte, să știm și noi ce vomu face. I Bogă i ti veselit, amin. Scris-am“.

⁵ B. G. Adler, *Die Fleisch-Teuerungspolitik der deutschen Städte beim Ausgang des Mittelalters*, Tübingen, 1983, p. 68—74.

⁶ A. Kubinyi, *Die Städte Ofen und Pest und der Fernhandel am Ende des 15. Jh. und am Anfang des 16. Jh.*, in *Der Aussenhandel Ostmitteleuropas 1450—1650*, ed. I. Bog, Köln-Wien, 1971, p. 342—433, 368.

să arendeze vama regală (*vicesima*) pe tranzacții la Buda (1484—1485)⁷, Brașov (1490)⁸ și Sibiu (1493)⁹, spre a putea manevra nestinjenii și stăvili concurența. Firește, proporția sporului comerțului de vite în tranzit prin Transilvania și Ungaria către Europa centrală, de-a lungul secolelor al XV-lea și al XVI-lea, rămâne să fie cercetată sistematic abia de acum înainte¹⁰. Fenomenul ca atare rămâne însă incontestabil și, pentru moment, numai aceasta ne interesează. Cert este, în orice caz, că dacă vama regală pe mărfurile duse sau aduse în și din Țara Românească era deja socotită stinjenitoare la Sibiu după reforma monetară din 1467¹¹, tot atunci sibiienii cereau și obțineau de la rege aplicarea unui veritabil embargo pe exportul rural de piei neprelucrate în Țara Românească, export ce prejudicia monopolul corporatist al celei mai mari și mai vechi uniuni de breaslă din Transilvania, cea a pielarilor (cojocarilor, pungarilor, mănășarilor, șelarilor, curelarilor etc.). Cu alte cuvinte, se căuta, în același timp, oprirea exportului de materii prime, precum și înlesnirea exportului de produse finite și a importului de materii neprelucrate. Cît privește aceste produse finite ale orașului sășesc, nu numai cantitatea, ci chiar și natura lor continuă să constituie o problemă, așa că nu putem deocamdată să vorbim despre ele.

Comerțul cu cereale se desfășura mai cu seamă prin intermediarii italieni ai negoțului cu Orientul, ce comercializau în Imperiul otoman „cuțitele” germane și griul românesc, asemenea cetățenilor Caffei, aliați în 1463 cu turcii și muntenii din Chilia împotriva concurenței venețiene din Arhipelag¹². Oricum, de un export masiv și sistematic de grîne în Apus prin orașele transilvănene în secolul al XV-lea nu se poate vorbi, singurii intermediari adevărați înspre Europa centrală și nordică fiind partenerii polonezi ai Hansei teutonice.

S-a crezut cîndva că treptata creștere a prețului satelor (de cinci ori), în tranzacțiile încheiate între 1440 și 1505, ar indica o creștere corespunzătoare și determinantă a prețului grîului, în raport cu nevoile crescînde ale orașenimii, respectiv o sporire a ritmului de creștere a cantității de grîne produse de satele românești și vîndute prin Chilia sau Moncastro corăbiilor genoveze¹³. Nu s-a ținut însă seama de trei lucruri și anume: că asemenea prețuri trebuie apreciate în funcție de devalorizarea corespunzătoare a monedei în această perioadă ce culminează, așa cum se știe, cu o adevărată revoluție a prețurilor; că numărul unor astfel de aprecieri în monedă a potențialului economic al satelor este prea scăzut în secolul al XV-lea pentru a se preta la o concluzie statistică; în fine, că în secolul XV avem de a face cu un alt regim economic decît acela care, în epoca modernă, făcea posibile și necesare asemenea concluzii, întrucît în perioada cercetată aici nu întîlnim și nu puteam întîlni comunități rurale obligate să predea grîne unor stăpîni feudali care, la rîndul lor, să încheie contracte cu niște neguțători intermediari, achizitori și exportatori cu ridicata; asemenea contracte există, desigur, și acum, în veacul al XV-lea, dar ele se încheie în afara relațiilor senioriale, de către domnie sau de către agenții itineranți, cu intermediarii de la Chilia și Cetatea Albă; abia veacul al XVI-lea avea să aducă întemeierea unor companii mai mari de achizitori și statornicirea unor relații de schimb regulat, prin contracte încheiate de către domnie, mănăstiri și marii boieri, și atunci însă principalul cumpărător rămînînd tot Peninsula Balcanică.

⁷ *Ibidem*, p. 417.

⁸ Arh. St. Brașov, Privilegia 238 (25 martie 1490).

⁹ *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens*, I, 1, Sibiu, 1880, p. XIV.

¹⁰ Cf. A. Kubinyi, *op. cit.*, p. 432.

¹¹ Cf. I. Nistor, *op. cit.*, p. 167.

¹² J. Heers, *Gênes du XVe siècle*, Paris, 1971, p. 264—294.

¹³ B. T. Cîmpina, *Scrieri istorice*, 1, București, 1973, p. 78, 82.

În privința mărfii manufacturate, singurul lucru de seamă pe care-l știm este că aceasta era în secolul al XV-lea importată în întregime. Cel mai însemnat articol al importului românesc de atunci îl constituiau „cuțitele“, aduse din Transilvania. Ele nu par însă să fi fost cuțite propriu-zise, cu atât mai mult cu cât jucau, de foarte multe ori, un rol de valoare universală de schimb, aidoma „semifabricatelor“ de piatră și metal din preistorie. În orice caz, ele, pentru a putea fi folosite, trebuiau să fie, de regulă, prelucrate ulterior, ceea ce înseamnă că avem de a face cu lame subțiri de metal laminat, mai bine zis cu un fel de lingouri plate de metal util, prefăcute apoi, în fierăriile rurale, în coase, cuțitoaie, cosoare, brăzdare, fierăstraie, seceri, lopeți, sape etc. Cele ce ajungeau în Țara Românească, fără a se opri însă întotdeauna aici, porneau de la Wiener Neustadt, întrucât erau confecționate din cel mai bun fier ce se putea afla pe atunci în Europa, cel de Stiria. Ruta lor obișnuită era, între anii 1448 și 1488, pe la Buda, Komárom, Oradea și Sibiu, înspre Țara Românească, iar înspre Moldova, pe la Wrocław, Cracovia și Lvov¹⁴. Oricum, cantitatea aflată în circulație anuală era imensă, neverosimilă aproape, ceea ce dovedește că Țările Române slujeau de intermediar în aprovizionarea Peninsulei Balcanice. Asemenea laminate esențiale se află în anii 1457—1458, așa cum mărturisește registrul tricesimei (vama pe mărfurile exportate) de la Bratislava, în număr de 1.617.282, valorind 18.329 florini aur, în 1503 numai Brașovul exportă peste munte 1,5 milioane de „cuțite“ a 18.000 florini, iar un arhiepiscop de Kalocsa avea chiar să obțină de la papă scutirea de embargoul general pe exportul de metale în Turcia, fiind pînă la 1526 ultimul monopolist al acestui negoț, atât de avantajos pentru factorii care-l mijloceau¹⁵.

Odată ajunși aici, trebuie să facem cîteva precizări necesare. Există acum mai multe feluri de negoț, foarte deosebite între ele și anume: (1) Comerțul tradițional între centrele rurale, periodic, cu obiecte și produse ale meșteșugurilor casnice, din lemn, piatră, cîneșă, in, lînă și lut. Forma lui este de multe ori trocul simplu, iar mărfurile puse în circulație ies imediat din circuitul comercial, fără a intra chiar deloc în cel monetar. Ele sînt întotdeauna de volum mic și de valoare mică, aria lui nedepășind limitele unei „țări“ sau județ. Este un schimb primar, încheiat încă din zorile istoriei și care nu ne interesează aici. (2) Comerțul în detaliu de produse agro-alimentare, rurale, campestre și silvicole, în compensație cu unul de produse manufacturate de strictă necesitate, urbane. El apare, complementar celui deja amintit, abia acum, în secolele XIV—XV, odată cu încheierea urbanizării centrelor săsești mai însemnate, indiferent de caracterul etnic al locuitorilor, ce puteau fi, aproape toți, români, ca la Orăștie de pildă. Exprimînd cel mai simplu nivel al schimburilor dintre sat și oraș, el nu este caracteristic epocii studiate și, de aceea, poate fi neglijat cu atât mai lesne cu cît el se află abia la începuturile sale. (3) Un comerț *en gros* transcarpatic de produse alimentare, agricole și animale (pește, lactate, grîne, oi, vite) și sare. Aria sa nu depășește piemontul și depresiunile învecinate, așadar vreo sută de km cu totul de la punctul de plecare pînă la cel de desfacere. Apărut ca un rezultat al expansiunii demografice și colonizării interne, asemenea comerț „de export“ al Țării Românești este, de fapt, un exponent tipic al unității vieții eco-

¹⁴ Fr. Fischer, *Die Sensenausfuhr aus Österreich nach dem Norden und Osten 1450—1650*, in *Der Aussenhandel...*, p. 286—319 și O. Pickl, *Der Handel Wiens und Wiener Neustadts mit Böhmen, Mähren, Schlesien und Ungarn in der ersten Hälfte des 16. Jh., mit einem Exkurs über den Ochsenhandel von Ungarn nach Venedig im letzten Viertel des 16. Jh.*, *ibidem*, p. 320—341; G. Heckenest, *Die Produktionsverhältnisse des Eisenwesens im mittelalterlichen Ungarn*, in *Études historiques hongroises*, I, Budapest, 1980, p. 235—254.

¹⁵ A. Kubinyi, *op. cit.*, p. 403, sqq.

nomice de o parte și de alta a Carpaților. Factorii lui activi sînt, de regulă, agricultori, el îmbrăcînd astfel chipul unei aprovizionări a orașului de către sat. Marii negustori se împart, la rîndul lor, în trei categorii și anume: (a) angrosiștii de pește, ce bat drumul Brăilei; (b) angrosiștii de cereale, dar numai în anii de criză alimentară; (c) concesionarii vămilor domnești de sare, începînd din primii ani ai secolului, cînd se introduce în consumul alimentar european carnea conservată. Sistemul „modern” olandez de conservare a peștelui, prin sărare și presare în butii ermetice închise și călăfătuite cu catran, datează, de altfel, și el, din al doilea sfert al secolului (1447) abia. (4) Un comerț „de import” cu produse manufacturate primare din metal laminat. Continuînd un comerț internațional preistoric, asemenea negoț la mare distanță, cu numeroși intermediari, capătă sensul unei aprovizionări masive, regulate și eficiente a micii producții metalurgice locale, în speță a fierăriilor mănăstirești și domnești, ce produc, din aceste lame și bare, unelte agricole, unelte meșteșugărești și arme. Aceasta se petrece abia după aplicarea, într-al patrulea deceniu (Liège 1432) a procedurii luxemburgheze de siderurgie „modernă”, utilizat pînă în secolul XVIII, cînd se clădesc primele cuptoare înalte (furnale); în principal, el consta în reducerea oțelului în cuptoare închise, în locul vechiului sistem preistoric de prelucrare a fontei în cuptor deschis ori în subsol. Într-acest vast comerț internațional, ale cărui puncte de plecare sînt Wiener Neustadt și Nürnberg, Țările Române sînt, de cele mai multe ori, un simplu intermediar, întrucît asemenea produse „strategice” erau prohibite din comerțul cu Imperiul otoman în Italia și Germania. Factorii activi sînt negustorii de meserie („săracii”) care importă și vînd *en détail*, mijlocînd între angrosiștii transilvăneni și cei otomani. Profitul se obține, aici, prin specula asupra valorii mărfii, ținîndu-se seama de factorii de risc și de distanță. (5) Marea comerț internațional cu mărfuri exotice. Și de data aceasta, Țările Române sînt un simplu intermediar, nemaireșinînd nici cea treime pe care o surprindem în categoria precedentă, la importul de laminate. În raport cu Transilvania, Ungaria și statele Imperiului, ori Polonia, el este un comerț de export. Acest negoț cu produse orientale apare încă din secolul al III-lea i.e.n., dar el nu atinge teritoriul carpato-danubian decît începînd din secolul al X-lea. Enormă lungime a rutelor și infinitatea intermediarilor îl mențin totuși în sfera comerțului cu obiecte de lux, prețioase prin însăși raritatea lor, comerț cu obiecte și produse de volum mic și valoare mare, purtat în toate timpurile, fără vreo semnificație economică majoră. Mutat de Cruciade în Siria și Egipt, capătul său mediteranean avea să se îndepărteze iarăși de țările est-europene, pînă la marea invazie mongolă în Asia Mică și nordul Mării Negre. În ultimul deceniu al secolului al XIII-lea drumurile de caravane pentru asemenea bunuri exotice ating gurile Dunării, favorizînd o bruscă expansiune economică locală, în ciuda monopolurilor comerciale concesionate negustorilor italieni de către diverși potențați tătari, bizantini sau turci. Tocmai acesta este comerțul care ne interesează aici în mod deosebit, întrucît el reprezintă factorul esențial în politica economică, ba chiar în politica pur și simplu, a voievozilor români din secolul al XV-lea.

La mijlocul veacului al XV-lea prezența intermediarilor europeni pe traseele românești ale rutei mirodeniilor era deja socotită o plagă. Într-adevăr, ei se infiltraseră aici încă de la început. În 1336 întîlnim astfel niște negustori din Nürnberg ce primesc un privilegiu de comerț în Transilvania, în 1343 pătrund pe ruta Cracoviei pînă la Lvov și de acolo la gurile Donului, în Tana venețiană, dobîndind un privilegiu general în Polonia la 1365¹⁶. Pentru a se scurta ruta, se organizează, de asemenea, în anii 1343—1346, expediții comune ale frunțașilor din Transilvania și Moldova împotriva tătarilor, iar capătul de la Nistru al dru-

¹⁶ I. Nistor, *op. cit.*, p. 79, 197.

mului tătăresc de caravane, marele oraș comercial Orheiul Vechi, intră în stăpînirea Moldovei (1362)¹⁷. La rîndul său, Lvovul, frecventat din 1339 de negustorii Hansei teutonice, inclusiv cei flamanzi din Brugge¹⁸, dobîndise la 1380 dreptul de etapă (desfacere obligatorie în piețele sale) a mărfurilor tătărești, respectiv a bumbacului, porțelanurilor și mirodeniilor, dar, după ce Cracovia obținea anularea acestui privilegiu (1396—1406), liovenii pătrund, ei acum, pe teritoriul Moldovei, unde dobîndesc un privilegiu general (1408). Rezultatul a fost, în ciuda interdicției regelui polon din 1444, de a se mai transporta în Moldova mărfurile achiziționate la Lvov, abandonarea după 1448, cînd marele port comercial al Chiliei intră în stăpînirea Ungariei, a vechiului drum de negoț din Podolia la Camenița, pînă în Crimeea la Caffa geneveză¹⁹. În 1418—1420 regele Ungariei încercase, de asemenea, să sprijine deschiderea unui drum comercial între Caffa și Danzig, prin Cetatea Albă, precum și a unuia de la Caffa la Brașov, prin Chilia²⁰. Asemenea încercări de scurtare a drumului și de eliminare a intermedierei românești sînt însă zădărnice de ascensiunea negustoriei locale, ce se împotrivesc sistematic, de pe la 1435 înainte, privilegiilor în dauna ei a negustorilor străini, mai ales armeni și italieni, ce comercializau mărfurile „tătărești” venite prin Cetatea Albă. Privilegierea de către Petru Aron a liovenilor, scutiți în 1456 de vămile de la Tighina și Cetatea Albă, precum și privilegierea de către sultan a neguțătorilor Cetății Albe, în același an²¹, au fost măsuri menite să înlesnească circulația mărfurilor exotice prin Moldova într-un chip definitiv.

Un proces similar se petrecuse și în Țara Românească, unde, însă, în locul liovenilor, aflăm pe brașovenii, ce dobîndiseră, treptat, privilegiile comerciale în Muntenia (1358), Moldova (1368), Vidin (1369), Zara (1370), Buda (1370), Viena (1395) și Sibiu (1406—1412). În raporturile lor cu Țara Românească, negustorii brașoveni erau favorizați de privilegiile speciale, care desființau vama regală (1377, 1395). Ei lăsau să treacă negustorii apuseni peste munte, atunci cînd le convenea, fapt împotriva căruia sibiienii protestau deja în 1390 și 1412, în schimb îi puteau reține dacă poșteau, obligîndu-i să-și desfacă marfa la mercurialul lor (1369, 1395)²². Importul brașovean de bare și lame metalice era îndeobște favorizat în Țara Românească (1413—1437), în vreme ce exportul prețioaselor mărfuri orientale înspre Brașov era stînjinit de o vamă de 3,30%²³, destul de ridicată și care nu era altceva decît tricesima regală de la vama Branului, pe mărfurile importate în Transilvania, vamă trecută o vreme, după 1419, în stăpînirea Țării Românești. Faptul că Brașovul se bucura, datorită mai cu seamă poziției sale geografice, de privilegiile comerciale atît în Moldova, cit și în Țara Românească, făcea din el la mijlocul secolului al XV-lea placa turnantă a întregului comerț extern românesc. Astfel, brașovenii dobîndiseră mai întîi în Moldova libertatea comercială pentru negoțul cu ridicata de postavuri germane (1437), apoi și pentru cel *en détail* (1437—1448), cu o confirmare generală în 1449, precum și, deseori repetat, privilegiul de a face comerț în afara tîrgurilor (1444—1445, 1450, 1455)²⁴. În negoțul cu produse orientale, brașovenii se aflau în conflict direct cu liovenii.

¹⁷ P. P. Birnea, A. A. Nudel'man, G. N. Abyzova, *Drevnosti Starogo Orcheja*, Chișinău, 1982.

¹⁸ I. Nistor, *op. cit.*, p. 197; B.T. Cîmpina, *op. cit.*, I, 57.

¹⁹ I. Nistor, *op. cit.*, p. 20—22, 31, 185—186.

²⁰ *Ibidem*, p. 80, 83.

²¹ *Ibidem*, p. 32, 207.

²² R. Manolescu, *Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul în sec. XIV—XVI*, București, 1965, p. 24, 27—28, 43.

²³ *Ibidem*, p. 31—32, 82, 145, 169.

²⁴ *Ibidem*, p. 66—67, 70.

Astfel, privilegiile moldovene din 1408, 1434, 1456 și 1460 arată că piperul — marfa cea mai des întâlnită în asemenea tranzacții — era cumpărat de lioveni din Țara Românească și vândut la Brașov sau aiurea²⁵. O parte din aceste mărfuri orientale erau apoi trecute în Transilvania prin vama Rodnei, la Bistrița, unde se importa deja la 1412 piper și ghimber și se exportau postavuri de Ypres, Louvain și Köln. Curînd, în 1433, brașovenii sint scutiți de vama de la Suceava, în vreme ce pentru rivalii lor din scaunele săsești (Sibiu, Sighișoara, Nocrîh, Sebeș, Șeica, Orăștie, Miercurea) se menținea vama de la Adjud²⁶. În 1432 Vlad Dracul aplica chiar, la cererea regelui Sigismund, represalii negustorilor moldoveni aflați la Brașov, iar în 1439 innoia privilegiul liovenilor în Țara Românească²⁷. Toate acestea dovedesc că în prima jumătate a veacului devenise ceva curent practica eludării unei vămi incomode prin trecerea mărfii pe altă piață, privilegiată, dar tot românească, ceea ce însemna, la urma urmei, concentrarea marelui negoț în mina celor ce puteau rula marfa mai mult, ori, măcar, aveau creditul necesar pentru a o menține într-un depozit sigur și a o pune apoi la mezatul speculațiilor de bursă, așadar a bancherilor italieni, singurii ce dispuneau de asemenea posibilități²⁸. Pe de altă parte, exista o tensiune permanentă între banchierii cu privilegiu regal de la Sibiu, florentini de origine, negustorii itineranți venețieni de la Brașov și banchierii companiști genovezi de la Chilia sau Cetatea Albă.

R É S U M É

On fait compléter la reconstitution chronologique de l'histoire valaque de 1435 à 1455 essayée dans *Quelques observations sur l'époque de Vlad Tepeș* („Revue Roumaine d'Histoire“, 17 (1978), 25—39, 313—326) par l'histoire des relations de commerce de la Valachie et de la Transylvanie au milieu du XVe siècle. On fait rehausser, en particulier, l'importance des intermédiaires au carrefour valaque des routes du grand commerce (poivre, épices, acier), la tension latente entre les marchands roumains et les compagnies italiennes, enfin le conflit entre les banquiers florentins de Hermannstadt (Sibiu), qui avaient la ferme de la monnaie transylvaine, et les marchands valaques, conflit aggravé par la rivalité des partenaires du commerce valaque, c'est à dire les compagnies génoises de Chilia et d'Akkerman et les marchands venitiens de Brașov (Kronstadt).

P R É C I S

It is a bird's eye view on the history of Wallachia's trade relations with the Saxon towns of South Transylvania at the middle of the XVth century and it is intended as a necessary appendix to the *Quelques observations sur l'époque de Vlad Tepeș* („Revue Roumaine d'Histoire“, 17 (1978), 25—39, 313—326). Pointing out the peculiar importance of the Wallachian commerce at the crossways of the international spice trade, special interest is dedicated to the parallel rivalities between Wallachian salesmen, merchant adventurers of Venice from Brașov (Kronstadt), Genoese shipping companies of Chilia and Akkerman and Florentine brokers, moneylenders and coinage mint entrepreneurs from Sibiu (Hermannstadt).

²⁵ I. Nistor, *op. cit.*, p. 221—225 ; R. Manolescu, *op. cit.*, p. 172.

²⁶ I. Nistor, *op. cit.*, p. 92, 141, 165, 185.

²⁷ *Ibidem*, p. 141, 223.

²⁸ *Ibidem*, p. 224—225.